

Tehlikeli Madde ve Atıkların Çevresel Açıdan Sağlıklı Yönetimi ve Bertarafının İnsan Hakları Üzerindeki Etkileri

Çeviren: Simay Kabak

Genel Sekreter'in Notu

Genel Sekreter, İnsan Hakları Konseyi'nin 54/10 sayılı kararı uyarınca, tehlikeli madde ve atıkların çevresel açıdan sağlıklı yönetimi ve bertarafının insan hakları üzerindeki etkilerine ilişkin Özel Raportör Marcos Orellana'nın raporunu Genel Kurul'a iletmekten onur duyar.

Tehlikeli Madde ve Atıkların Çevresel Açıdan Sağlıklı Yönetimi ve Bertarafının İnsan Hakları Üzerindeki Etkilerine İlişkin Özel Raportör Marcos Orellana 'nın Raporu,

Toplumsal Cinsiyet ve Tehlikeli Maddeler

Özet

İnsan Hakları Konseyi'nin 54/10 sayılı kararı uyarınca Genel Kurul'a sunulan bu tematik raporda Özel Raportör Marcos Orellana, tehlikeli maddelerin ve atıkların çevresel açıdan sağlıklı bir şekilde yönetilmesi ve bertaraf edilmesinin insan hakları üzerindeki etkilerine ilişkin Devletin tehlikeli maddeler ve atıkların özellikle kadınlar, kız çocukları, toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip kişiler, yoksul erkeklere karşı ve özellikle de marjinal olarak adlandırılan topluluklardan geldiklerinde, toplumsal cinsiyete dayalı adaletsizlikler yaratmasını veya derinleştirmesini önleme görevini ayrıntılı olarak ele almaktadır.

Genellikle petrokimya, maden çıkarma ve tarım endüstrilerinden kaynaklanan büyük miktarlarda tehlikeli kimyasalların üretimi ve salımı, zayıf Devlet düzenlemeleri nedeniyle insan hakları üzerinde ciddi olumsuz etkilere neden olmaktadır. Tehlikeli maddelere maruz kalmanın cinsiyet ve toplumsal cinsiyete bağlı sağlık zararları arasında kısırlık, düşük yapma, ölü doğum, erken doğum veya bebek doğum ağırlığı düşüklüğü, kanser ve toplum genelinde metabolik bozukluklar yer almakta; sağlık, aile hayatı, fiziksel ve zihinsel bütünlük ve temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevrede yaşama hakları üzerinde ciddi etkileri bulunmaktadır.

Birçok kadın ve kız çocuğu, biyolojik nedenlerin yanı sıra daha fazla bakım işi yapmaları nedeniyle toksik maruziyetlerden özellikle etkilenmektedir. Hükümetler, üreme adaleti çerçevesini kullanarak anne ve diğer üreme sağlığı hizmetlerine daha fazla kaynak sağlamalı ve sağlık üzerindeki sosyal ve çevresel belirleyicileri iyileştirmelidir.

I. Giriş

1. Eşi benzeri görülmemiş boyutlardaki gezegensel kimyasal kriz, sayısız birey ve topluma zarar vermekte, kimlerin sağlıklı bir yaşam sürebileceği, üreyebileceği ve sağlıklı bebekler doğurabileceği, kimlerin ise doğuramayacağı konusunda

adaletsizliklere neden olmakta ve bu adaletsizlikleri derinleştirmektedir. Geçtiğimiz yetmiş yıl boyunca endüstri, tehlikeli maddelerin kullanımını ve salımını katlanarak arttırmıştır. Çoklu kronik sağlık sorunlarının yaygınlığı ve kimyasal kirlilikten kaynaklanan ölümler küresel olarak artmıştır. Aynı zamanda, özellikle cinsiyet ve toplumsal cinsiyete göre ayrıştırılmış bir veri yetersizliği söz konusudur.

2. Küresel toksik dalgayla yüzleşebilmek için insan hakları temelli bir yaklaşım vazgeçilmezdir. Bu yaklaşım, yalnızca bireyler üzerindeki doğrudan etkiler değil, aynı zamanda ötekileştirme, zulüm ve sömürgeleştirme nedeniyle ve ek olarak veya özellikle cinsiyetleri veya toplumsal cinsiyetleri nedeniyle orantısız etkilere maruz kalan kişi ve grupları etkileyen eşitsizliklerin de incelenmesini gerektirmektedir.
3. "Cinsiyet" kadın, erkek ve interseks kişilerin kromozom, hormon ve üreme organları gibi farklı biyolojik ve fizyolojik özelliklerini ifade ederken, "toplumsal cinsiyet" kadın, erkek, kız ve oğlan çocuklarının sosyal olarak inşa edilen özelliklerini ifade eder. Bu, kadın, erkek, kız veya oğlan çocuğu olmakla ilişkili norm, davranış ve rolleri ile birbirleriyle olan ilişkileri içerir. Sosyal bir yapı olan toplumsal cinsiyet, toplumdan topluma değişir, ikili bir yapıdan ziyade bir spektrum olarak daha iyi anlaşılması gerekir ve zaman içinde değişebilir.
4. Hem eski hem de mevcut kimyasalların insanlara cinsiyete dayalı ve cinsiyetlendirilmiş şekillerde nasıl zarar verdiğine dair endişe verici ve giderek büyüyen bir bilimsel birikim bulunmaktadır. Aktivistler, halk sağlığı yetkilileri ve bilim insanları, yakın zamanda testisler, sperm, yenidoğan, plasenta, kan ve anne sütünde bulunanlar dahil olmak üzere tehlikeli maddelerin potansiyel ve bilinen zararları hakkında alarm zillerini çalmaktadır.
5. Tehlikeli kimyasallar insan üremesini tehdit etmektedir. Yeni insanlar yaratma ve sürdürmenin cinsiyet ve toplumsal cinsiyete dayalı süreci; temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının bir parçası olan toksinlerden arındırılmış bir çevreye bağlıdır. Kimyasallar erkek ve kadınlarda kısırlık, düşük yapma, ölü doğum, olumsuz doğum sonuçları, çocuklar üzerinde nörolojik ve çoklu sistem etkileri, kanser ve engellilik ile bağlantılıdır.
6. Annenin etkilendiği maruziyetler fetüse zarar verebilir ve hem doğum yapan kişinin hem de yavruların yaşam boyu sağlığını etkileyebilir. Çocuklar daha yüksek bir metabolizmaya, hızlı büyüme ve gelişmenin kritik dönemlerine, olgunlaşmamış bağışıklık ve detoksifikasyon sistemlerine ve vücut ağırlıklarına kıyasla orantılı olarak daha fazla hava, su ve gıda alımına sahiptir. Bu durum onları bilişsel işlev, davranış ve genel sağlık üzerinde uzun süreli etkilere yol açabilecek çevresel maruziyetlere karşı karşılaştırılamayacak bir şekilde savunmasız hale getirir.

7. Bazı tehlikeli kimyasallar nesiller arası etkilere sahiptir ve nesiller arası eşitlikle ilgili ciddi sorunları gündeme getirmektedir. Bir kimyasal vücuda girdiğinde, gelecek nesilleri etkileme riskini artırır. Çoğunluğu kadın olan bakım veren kişilerden, gerçekçi olmasa veya imkansız olsa bile, hamilelik sağlıklarını ve çocuklarını korumaları beklenir. Zararlar ötekileştirilmiş topluluklarda birikerek anne ve yenidoğan sağlığını kötüleştirmekte, aynı zamanda gruplar arasındaki adil olmayan eşitsizlikleri derinleştirmektedir.
8. Toksik maddelerin artan cinsiyetçi etkileri karşısında, bilgi edinme hakkı toplumun önleyici tedbirler alması için kilit önem taşımaktadır. Ancak bu hak sadece bir yere kadar kullanılabilir. Tek başına bilgi, hem kutlanan hem de cinsiyetçi yollarla bakım veren olarak ötekileştirilen kadınların sırtına ağır ve hatta imkansız bir yük bindirmektedir. Zararlı kimyasalların çevremize ve bedenlerimize akışını ancak daha güçlü ulusal ve uluslararası düzenlemeler durdurabilir.
9. Cinsiyet farklılıkları genellikle toksik maruziyetlere karşı belirli hassasiyetler yaratır. Örneğin, çoğu petrokimyasallardan elde edilen endokrin bozucu kimyasallar, kadın üreme sistemlerini etkileyen ağırlı ve pek teşhis edilemeyen hastalıkların küresel olarak oranların artmasına neden olmaktadır. Endokrin bozucu kimyasallar aynı zamanda yenidoğanlarda inmemiş testis ve erkek üretra anomalisi oranlarının artmasıyla da ilişkilendirilmektedir. Dahası, kısırlık veya ölü doğumun ardından yaşanan duygusal yıkım göz ardı edilmektedir.
10. Endüstriyel kimyasalların insan bedenine girdiği, depolandığı veya değiştirildiği sinsi yollar, bedensel özerklik ve bütünlükle ilgilidir. Toksik maddelerden kaynaklanan çevresel şiddetin ele alınmasındaki başarısızlık, Hükümetlerin kadın ve kız çocuklarının bedenlerini kontrol etmeye çalışan aktörleri durdurma konusundaki geçmiş ve mevcut başarısızlıklarını anımsatmaktadır.
11. Kimyasallar artık kadın haklarının ya da cinsel sağlık ve üreme sağlığı gibi hakların dışında kalmış bir konu olamaz. Feministler, Afrikalı kökenli aktivistler, Yerli aktivistler ve engelli hakları savunucuları gibi birçok toplumsal hareket, endüstriyel zararları sonlandırarak üreme adaletini, koruma ve bakımı toplumsal merkeze yerleştirmek için yollar sunmuştur. Toksinlere yönelik bir hak temelli yaklaşımı benimseyen ve doğal kaynakların sömürsünden ekonomik büyümeye odaklanmaktan vazgeçip tüm bedenleri ve çevreleri, adaletsizliklerden etkilenmiş olsa dahi, eşit şekilde değerli gören derin bir değişimi teşvik etmek için önemli hareketler ve kurumlar gereklidir. Annelik ve yenidoğan sağlığı, çocuk sağlığı ve cinsel ve üreme sağlığı ile haklarını iyileştirmeyi hedefleyen halk sağlığı çalışanları, sağlık hizmeti sağlayıcıları ve savunucularının bu dönüşümde çok daha fazla rol üstlenmesi, toksinlerin sağlık hedeflerini baltalamasını sona erdirmek için kritik önem taşımaktadır.

12. Bu rapor, Özel Raportör'ün Üye Devletler, uluslararası kuruluşlar, sivil toplum kuruluşları, Yerli Halklar, ulusal insan hakları kurumları ve akademisyenlerden görüş alarak yürüttüğü geniş bir danışma sürecine dayanmaktadır. Özel Raportör, Mart 2023 ve 2024'te Kadının Statüsü Komisyonu oturumlarında, Şubat ayında Birleşmiş Milletler Çevre Meclisi'nde ve Nisan ve Mayıs aylarında üç çevrimiçi danışma toplantısı düzenlemiştir. Uzmanlıklarını, bilgilerini ve bakış açılarını yazılı yorumlarla ve çevrimiçi toplantılarda paylaşan herkese Özel Raportör minnettardır.

II. Sosyoekonomik Toplumsal Cinsiyete Dayalı Kesişimler ve Kırılmalıklar

A. Yoksulluk, Toplumsal Cinsiyet ve Toksik Maruziyetler

13. Yoksulluk içinde yaşayan insanlar, toksik maddelerden orantısız biçimde zarar görmektedir. Sanayi ve diğer ağır kirletici kaynaklar genellikle yoksul toplulukların yakınında yer almakta, bu topluluklar çoklu sosyoekonomik baskılara maruz kalarak sağlığı daha da kötüleştiren etkilerle karşı karşıya kalmaktadır. Ekonomik büyümeye dayalı yaklaşımlar bu zorlukları ele almakta tamamen yetersiz kalmıştır.

14. Yoksulluk kadınlaştırılmıştır. Hükümet ve toplumun, kadın ve kız çocuklarını eğitim ve ticarete eşit bir role layık görmediği toplumsal cinsiyet baskısı, derin bir gelir ve servet uçurumu yaratmıştır. Küresel olarak, çalışma çağındaki erkeklerin yüzde 90'ı işgücüne katılırken, kadınların yalnızca yüzde 63'ü katılmaktadır. Kadın ve erkekler arasındaki yaşam boyu süren kazanç eşitsizliği nedeniyle ülkeler her yıl 160 trilyon dolar servet kaybetmektedir.

15. Bazı ilerlemelere rağmen, hiçbir ülkede kadın-erkek eşitliği sağlanamamıştır. Kadın ve kız çocukları hayatlarının her alanında ayrımcılıkla karşı karşıya kalmakta, bu ayrımcılık çoğu zaman aile ve toplum içinde başlamaktadır. Dünya, bazı ülkelerde aşırı boyutlara ulaşan bir toplumsal cinsiyet karşıtı tepkinin, hatta toplumsal cinsiyet ayrımcılığına dayalı bir sistemin yükselişine tanık olmaktadır. Toplumlara ataerkil normlara döndürmeyi amaçlayan sözde "toplumsal cinsiyet karşıtı" hükümet politika ve hareketleri de LGBTQ+ kişi ve toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip azınlık olarak nitelendirilen gruplarını giderek daha fazla hedef almaktadır. Bazı ülkelerde, aynı politikacılar çevresel koruma önlemlerini de geri çekmişlerdir.

16. Yoksulluk ve ataerkillik birlikte genellikle daha az sayıda kız çocuğu ve kadının eğitime erişmesine neden olmaktadır. Bu da kız çocukları ve kadınların kendilerini koruma ve daha güvenli çalışma koşulları için savunuculuk yaparken kullanabilecekleri bilgi ve becerilerini sınırlamaktadır. Bu dezavantajlar, toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip azınlık olarak nitelendirilen grupları ya da kendilerine atfedilen toplumsal cinsiyet beklentilerini karşılayamayan veya karşılamak istemeyen kişileri de etkileyebilir.

17. Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu'nun (UNICEF) yakın tarihli bir raporunda, artan yoksulluğun küresel yetersiz beslenme, mikro besin eksiklikleri ve ergenlik çağındaki kız çocukları ve kadınlarda anemi gibi sağlık sorunlarına sebep olan önemli etmenlerden biri olduğu belirtilmiştir. Vücudunda düşük demir deposu olan bir kişi, nörotoksik bir madde olan kurşunu ve solunum, böbrek ve diğer organ ve sistemleri tahrip edebilen bir kanserojen olan kadmiyumu, demir depoları yüksek olan bir kişiye nazaran çok daha yüksek oranlarda emmektedir. Menstruasyon ve hamilelik süreçleri demir depolarını azaltır. Ayrıca ataerkillik, bazı yerlerde erkeklerin ve oğlan çocuklarının düzenli olarak daha iyi gıdaya erişebildiği ve daha iyi bir gıda güvenliğine sahip oldukları anlamına gelmektedir. Dünya genelinde kadınların tahminen yüzde 30'u anemiktir. Bu son derece ciddi bir halk sağlığı başarısızlığıdır. Demir takviyesi, düşük maliyetli bir müdahaledir. Buna ek olarak, kemiklerdeki kurşun depoları hamilelik ve emzirme döneminde harekete geçer ve bu da fetüs veya bebek için zararlı olabilir.
18. Yoksullukla ilişkili stres, insan refahı üzerinde giderek artan yıkıcı bir güce sahip tıbbi bir olgudur. Stres bazı kirleticilerin daha zararlı olmasına neden olabilir. Yüksek düzeyde zehirli atık veya diğer kirleticilerle karşı karşıya kalan topluluklarda sosyal stres genellikle daha yüksektir. Sosyal stres, ilişkilerden ve sosyal çevreden kaynaklanan fiziksel ve psikolojik baskı olarak anlaşılır ve bu baskı büyük ölçüde toplumsal cinsiyet temellidir. Aynı zamanda sosyal statü, aile ve toplum tarafından kabul görme ile de ilgilidir. Bu, baskıcı toplumsal cinsiyet rollerinin veya beklentilerinin dışına çıkan ya da toplumsal cinsiyete dayalı güç yapılarına meydan okuyan herkes için büyük bir zordur.

B. Yer, Toplumsal Cinsiyet ve Toksik Maruziyet

19. Atık yakma tesisleri ve petrokimya kompleksleri gibi kirletici endüstriler ile düzenli depolama alanları ve kayıt dışı atık geri dönüşüm merkezleri, genellikle düşük gelirli insanların evlerine daha yakın yerlere kurulmaktadır. Bu durum özellikle, ötekileştirilmiş ırk, kast veya diğer gruplardan gelen bireyler için daha yaygındır. Toplumsal cinsiyet temelli ve cinsiyetle ilgili etkiler, çevresel adaletsizliklerin bir topluluğun tamamını etkilediği kabul edildiğinde bile genellikle yeterince fark edilmez veya göz ardı edilir.
20. Yüksek gelir seviyesine rağmen, Amerika Birleşik Devletleri'nde erken doğum oranlarında son yıllarda artış görülmektedir. Düşük doğum ağırlığında olduğu gibi, erken doğum oranları da tıbbi ırkçılık ve diğer üreme sağlığı dezavantajlarıyla karşı karşıya kalan Afrika kökenli kadınlar arasında, beyaz kadınlara göre iki kat fazladır.
21. Louisiana'da sistemik ırkçılık, ağır sanayi tesislerinin düşük gelirli Afrikalı kökenli toplulukların, özellikle de "Kanser Koridoru" olarak bilinen bölgelerin yakınında yer almasına yol açmıştır. Bir araştırma, Louisiana'da her yıl meydana gelen yaklaşık 6.000

düşük doğum ağırlıklı vakadan 2.000'den fazlasının ve yaklaşık 7.000 erken doğum vakasından 3.500'ünün toksik hava kirliliğine bağlı olduğunu ortaya koymuştur. Ek olarak, çok düşük gelirlili, siyahi mahallelerde sosyal mahrumiyetin etkilerine bağlı olarak tahmini 1.200 düşük doğum ağırlıklı vaka ve 1.700 erken doğum vakası görülmektedir. Bu birleşik riskler sonucunda, kirliliğe maruz kalan, düşük gelirlili ve siyahi nüfusa sahip mahallelerde, erken doğum oranları %25'e, düşük doğum ağırlıklı doğum oranları ise %27'ye kadar ulaşmış olup, bu oranlar ABD ortalamasının iki ila üç katıdır.

22. Evler toksik maddelere maruz kalınan başlıca yerlerdendir ve toplumsal cinsiyet temelli beklentiler nedeniyle kadınlar evde erkeklerden daha fazla zaman geçirmektedir. Kadın ve çocuklar, evlerdeki kirlitici yakıtlar ve teknolojilerden kaynaklanan sağlık yükünü orantısız bir şekilde taşımaktadır. Genellikle yemek pişirme ve yakacak odun toplama gibi ev işlerinde çalıştıkları için kirlitici ocaklardan ve yakıtlardan çıkan zararlı dumana daha uzun süre maruz kalırlar.
23. Heteronormatif toplumsal cinsiyet kurallarına uymayan gruplar, kaliteli konut, daha az hava kirliliğine sahip bölgeler ve yeşil alanlara erişim gibi konularda ayrımcılıkla karşılaşabilmektedir.
24. 2021 yılında, %70'i iç mekan hava kirliliği olmak üzere hava kirliliğine maruz kalma, 5 yaş altındaki 700.000'den fazla çocuğun ölümüyle ilişkilendirilmiş ve bu yaş grubu için yetersiz beslenmeden sonra küresel olarak ikinci önde gelen ölüm risk faktörü haline gelmiştir. Ölümlerin birçoğu Afrika ve Asya'daki hamile kişilerin maruz kalması nedeniyle meydana gelmiştir. Küresel olarak, 2021'deki erken doğumların %34'ü hava kirliliğiyle bağlantılıdır. Erken doğumla hayatta kalanlar yaşam boyu sağlık sorunları, engellilik ve gelişimsel gecikmelerle karşı karşıya kalmaktadır. Hava kirliliğinin çocuk sağlığı üzerindeki etkisiyle bağlantılı eşitsizlikler çarpıcıdır. Doğu, Batı, Orta ve Güney Afrika'daki ülkelerde 5 yaşın altındaki çocuklarda hava kirliliğine bağlı ölüm oranı, yüksek gelirlili ülkelerdeki akranlarına göre 100 kat daha yüksektir.
25. Ev merkezli işlerin çoğu ücretlendirilmeyen bakım işidir. Ancak ücretli işlerde bile, dünya genelinde evden çalışanların çoğunluğunu kadınlar oluşturmaktadır; kadınların oranı %57 iken, erkeklerde bu oran %43'tür. Meksika'daki topluluklarda, kadınlar ve çocukları evde çanak çömlek üretiminde çalışmaktadır. Uyuşturucu kaçakçılığına bağlı güvensizlik, bu kadınlar için evden ayrılmayı veya alternatif istihdam kaynakları bulmayı zorlaştırmaktadır.

C. İş, Toplumsal Cinsiyet ve Toksik Maruziyet

26. Ücretli çalışma ile ilgili birçok unsur, güç hiyerarşileri ve ayrımcılık dahil olmak üzere toplumsal cinsiyete dayalıdır. Yaklaşık her beş çalışandan biri iş yerinde şiddet ve tacize maruz kalmaktadır, ancak kadınların cinsel şiddeti bildirme olasılığı daha yüksektir.

Göçmen kadınların cinsel şiddet ve tacizi bildirme olasılığı, göçmen olmayan kadınlara göre iki kat daha fazladır.

27. Her yıl yaklaşık 2 milyon kişi işyeri kaynaklı hastalık ve kazalar nedeniyle ölmektedir ve bu ölümlerin 1,1 milyonu sadece tehlikeli maddelerden kaynaklanmaktadır (günde yaklaşık 2.900). Sayısız diğer mağdurlar ise bazen ömür boyu süren hastalık ve engelliliklerden muzdariptir. Kimyasal maddelere maruz kalmanın, çalışan kişinin cinsiyet veya toplumsal cinsiyetine bağlı olarak özel sağlık etkileri olabilir.
28. Elektronik üretim sektörüne sahip birçok ülkede iş güvenliği standartları genellikle yetersiz kalmakta, özellikle de kadın sağlığı ve üreme sağlığına yönelik özel hassasiyetler göz ardı edilmektedir. Tek bir elektronik ürün 1.000'e kadar kimyasal içerebilir; bu kimyasallardan bazıları kanserojen, mutajen veya üreme toksini olarak tanımlanmış olup, önemli bir kısmı sağlık üzerindeki etkileri açısından değerlendirilmemiştir. Örneğin, Kore Cumhuriyeti'nde ataerkil sistemler, elektronik sektöründe çalışan birçok genç kadın çalışanın, toksik maddeler hakkında daha kıdemli ve erkek meslektaşlarına kıyasla daha az bilgi edinmesine ve şikayet etmemeleri beklenmesine yol açmıştır. Özellikle genç kadın yarı iletken işçileri arasında lösemi ve lenfoma ile ilgili ciddi endişeler ortaya çıkmıştır.
29. Örneğin Endonezya, Kenya, Kırgızistan, Nijerya ve Tunus'ta atık yönetimi sektöründe çalışan kadın işçiler, atıkların yakılması sonucu ortaya çıkan dioksin ve furanlara yoğun bir şekilde maruz kalmaktadır. Bu maddeler, hormon sistemleri dahil olmak üzere çeşitli ciddi sağlık etkilerine sahiptir. Bazı kadınlar aşırı uzun ve ağır regl kanamalarından şikayetçi olmuştur.
30. Bir dizi endüstriyel kimyasal, sperm şekli ve hareketliliğini, cinsel performans ve erkeklik hormonlarını değiştirebilir. Hasarlı sperm kısırlığa, düşüğe veya doğum kusurlarına neden olabilir. Nijerya'daki bir katı atık yakma tesisinde çalışan erkek işçiler üzerinde yapılan araştırmada, bu işçilerin testosteron seviyelerinin önemli ölçüde düşük olduğu tespit edilmiştir.
31. İşyerleri genellikle erkekler için tasarlanmıştır. Örneğin kişisel koruyucu ekipmanlar genellikle erkekler için tasarlandığından kadın çalışanlar için uygun değildir ve bu sebeple daha az etkilidir. Ataerkil sistemlerde, sendikalaşma kadınlar için daha zor olabilir ve özellikle kadın veya toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip azınlık olarak nitelendirilen grupların karşılaştığı zararları ele alma konusunda sendikalar başarısız olabilir.
32. Tehlikeli maddelerle çalışmayı içeren bazı ücretli çalışma biçimleri "kadın işi" olarak kabul edilmektedir. Bu kimyasalların bazıları kadınların üreme sistemleri üzerinde spesifik etkilere sahiptir. Ofis ve ev temizliği birçok ülkede kadın işi olarak kabul edilir ve genellikle düşük gelirli veya göçmen kadınların yapabildiği tek işidir.

33. Temizlik kimyasalları, zararları bilinse bile, genellikle yeterince düzenlenmemiştir. Parfüm bileşeni olan lilyal üreme için toksiktir ancak çamaşır ürünlerinde, oda sprelerinde, çok amaçlı temizleyicilerde, cam temizleyicilerde ve halı koku gidericilerde yaygın olarak kullanılmaktadır. Bir başka parfüm bileşeni olan liral, güçlü bir cilt alerjisi olduğu için Avrupa Birliği'nde kozmetik ürünlerde yasaklanmıştır. Ancak liral, Amerika Birleşik Devletleri'nde çamaşır ürünleri ve oda spreleri gibi birçok temizlik ürününde bulunmaktadır.
34. Ücretli bakım işleri genellikle kadınların "doğal" olarak ya da ücretsiz yaptıkları işlerin bir uzantısı olarak görülmektedir. Bu yüzden bu işler değersizleştirilir ve bazen de tehlikeli olabilir. Örneğin, kadınların çoğunlukta olduğu hemşirelik mesleği çalışanları, hastaları tedavi etmek, ekipmanı temizlemek veya doku örneklerini düzeltmek için kullanılan kimyasallara maruz bırakılabilir.
35. Kimyasallar, çalışanların her gün tehlikeli kimyasallara maruz kaldığı kuaför ve manikür salonları gibi kadınların çoğunlukta olduğu diğer işyerlerinde de yaygındır. Örnekler arasında yapay tırnak ürünlerinde kullanılan, dermal toksik ve solunumu tahriş edici metil metakrilat; sinir sistemini olumsuz etkileyebilen üreme toksini olan toluen; ve endokrin bozucu olduğundan şüphelenilen dibutil ftalat yer almaktadır. Manikür pedikür salonu çalışanlarının genel nüfusa göre daha yüksek ftalat seviyelerine sahip olduğu tespit edilmiştir. Çalışmalar, ftalata maruz kalma seviyeleri ile erken doğum gibi olumsuz üreme sonuçları arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermiştir.
36. Toksik maddelerle ilgili olarak cinsiyet veya toplumsal cinsiyete dayalı mesleki korumaların mevcut olduğu yerlerde, kadın, hamile veya emziren kişiler dışarıda bırakılabilir veya ayrımcılığa maruz kalabilirler; bu kişiler bazen fetüsleri veya bebekleri korumak için işten çıkarılabilir. Hamileliğe dayalı ayrımcılık küresel bir kadın hakları sorunudur. Çünkü birçok ülkede kadınların hamile oldukları için işten çıkarılmalarını veya kadınlara yönelik diğer ayrımcılık biçimlerini önleyecek korumalar ya yetersizdir ya da yoktur. 1981 yılında DuPont'un bir PFAS (per- ve polifloroalkil maddeler için) kimyasalından kaynaklanan farelerde doğum kusurlarını ve bir işçinin doğum anomalisi olan bir bebek doğurduğunu gösteren çalışmalara verdiği yanıt, şu anda dünyadaki neredeyse tüm insanların kanında bulunan zehirli bir kimyasalın üretimini durdurmak yerine kadınları fabrikadan çıkarmak olmuştur.
37. Genellikle yoksul veya ötekileştirilmiş erkekler hakkındaki toplumsal cinsiyete dayalı beklentiler, tehlikeli maddelerle yapılan işleri şikayet etmeden yapmalarını sağlamak için kullanılmaktadır. Maden çıkarma endüstrisinin bazı bölümlerinde maçoçluk ya da maço kültürü, erkeklerin kendilerinin ya da başkalarının bedenlerinde ve topraklarındaki zehirli kirlilikle ilgili haklı endişelerini baltalamak için kullanılmaktadır. Örneğin Amerika Birleşik Devletleri'nde, hidrolik kırılmadan kaynaklanan binlerce ton tehlikeli atığı temizleyen ve çoğu erkek olan işçiler, petrol

arama ve üretiminden kaynaklanan atıkların "tehlikeli atık olarak yönetmelikten muaf" olması nedeniyle istisnai sayılarak yetersiz korunmaktadır.

38. Pakistan'ın Lahor kentinde Hıristiyan erkeklerin kanalizasyonlarda ölümcül ve aşağılayıcı işlerde kullanıldığı, bu işlerin arasında tıkanan çöpleri açmak için atık ve diğer maddelerle dolu suya dalmanın da bulunduğu bildiriliyor. İş ilanlarının "sadece gayrimüslimler için" şeklinde olması dahil olmak üzere yerel hükümet politikaları bu ayrımcılığı derinleştirmekte ve işçiler için ölümcül sonuçlar doğurmaktadır.
39. Ataerkil sistemlerde, örneğin fosil yakıt endüstrisi ve kimya endüstrileri gibi erkek egemenliğinin yüksek olduğu yüksek derecede toksik madde içeren endüstrilerde kadınlar karar alma süreçlerinde daha az etki ve güce sahiptirler. Fosil yakıtların tüm döngü boyunca ortaya çıkan zararları genellikle ötekileştirilmiş toplulukları özellikle de kadınları etkilemektedir.
40. Üremeye yönelik zararlar genellikle yeni endüstriler için yapılan çevresel değerlendirmelere dahil edilmez. Benzer şekilde, bu tür değerlendirmeler, yeni kirliliğin, örneğin erken doğum oranları halihazırda daha yüksek olan ötekileştirilmiş topluluklar için kümülatif sağlık etkisinin nasıl olacağını incelemekte başarısız olmaktadır. Ancak Kanada, yeni madencilik veya sanayi projeleri için öngörülebilir toplumsal cinsiyet etkilerinin değerlendirilmesini zorunlu kılmıştır.

1. Endüstriyel Tarımın Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zararları

41. Pestisitler ve kimyasal bazlı tarım, kadınların gıda üreticisi, biyoçeşitliliğin koruyucusu ve tohum bekçisi rollerine ilişkin güçlerini önemli ölçüde zayıflatmaktadır. Ayrıca, birçok ülkede pahalı tarım ilaçları ve ticari tohumların kullanımı kadınların yoksulluğunu artırmıştır.
42. Kadınların yenileyici kültürel çalışmalarının kirlilik ve endüstriyel pestisitler tarafından kısıtlandığına dair pek çok örnek vardır. Bununla birlikte, örneğin birçok yerli kadın aktivist, sentetik kimyasallar ve diğer kirleticiler tarafından belki de nesiller boyu, hatta kalıcı olarak derinden değiştirilen bir dünyada, çevresel bakımı canlandırmak için yollar açmaya devam etmektedir.
43. Endüstriyel olarak üretilen birçok pestisit insan sağlığı ve çevre için tehlikeli olduğu bilinmesine rağmen, kullanımları katlanarak artmıştır. Örneğin Arjantin, Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü'nün son derece tehlikeli olarak değerlendirdiği 126 pestisit dahil olmak üzere 1993 yılında 30 milyon litre pestisit kullanırken şu anda her yıl 500 milyon litre pestisit kullanmaktadır, Dünyadaki pestisitlerin dörtte birinin kullanıldığı Brezilya'da halen kullanılmakta olan 195 pestisit Avrupa Birliği'nde yasaklanmıştır. Bazı ülkeler, kendi ülkelerinde sağlık ve çevreye verdiği zararlar

sebebiyle pestisit kullanımını yasaklarken diğer ülkelere ihracat için üretimine izin vermektedirler.

44. Bu ayrımcı ve sömürücü uygulama, üreme için toksik maddelerin ihracatını içermektedir. Erken doğum ve doğum anomalileri ile ilişkilendirilen Atrazine'in Avrupa Birliği'nde kullanımı 2004 yılından bu yana yasaklanmıştır. Dünya Sağlık Örgütü'ne (WHO) göre olası bir kanserojen olan glifosat, birçok ülkede kısıtlanmış veya yasaklanmıştır. Bununla birlikte, atrazin ve glifosat etken maddelerini içeren pestisitler veya kimyasallar hala birçok ülkeye gönderilmekte ve bu ülkelerde kullanılmaktadır.
45. Kadınlar, pestisitlerin ve pestisit kullanımının özellikle yetersiz düzenlendiği gelişmekte olan ülkelerde tarımsal işgücünün yaklaşık yüzde 60 ila 70'ini oluşturmaktadır. Örneğin Zambiya'da işgücünün üçte ikisi tarımla uğraşmakta ve bunların yüzde 78'ini kadın çiftçi ve köylüler oluşturmaktadır. Buradaki kadınlar pestisit uygulamasında önemli bir rol oynamakta, özellikle yabancı otların ayıklanması, hasat ve pestisit yüklü giysilerin yıkanması gibi faaliyetler sırasında çoğu zaman hiçbir koruyucu ekipman kullanmamaktadır.
46. Yüksek gelirli ülkelerde tarım işçiliği yapan kadınlar genellikle yoksul ve/veya göçmendir; tarım ilaçları ötekileşmenin ve refah durumlarını kötü etkileyen birçok boyuttan biridir. Örneğin Avrupa tarım sektöründe Kuzey Afrika'dan gelen çok sayıda mevsimlik ve göçmen kadın çalışmaktadır. Çilek, Avrupa Birliği'nde en yüksek pestisit kalıntısına sahip üründür ve çilekle çalışan kadınlar insan ticareti ve cinsel istismara maruz kaldıklarını bildirmişlerdir.
47. Pestisitlere maruz kalmanın en ciddi etkilerinden biri kadın üreme sağlığına verilen zararlarla ilgilidir. Hamilelik sırasında tehlikeli pestisitlere maruz kalmak düşüklere, prematüre doğumlara, doğum anomalilerine ve düşük doğum ağırlığına neden olabilir. Arjantin'de yapılan bir çalışmada, klorpirifosa maruz kalan kadınlar diğer kadınlara göre 4,7 kat fazla oranda düşük yapmıştır. Erkekler de örneğin sperm kalitesinde azalma gibi pestisitlerin üreme sağlığına verdiği zararlarla karşı karşıyadır. Brezilya'da yakın zamanda yapılan bir araştırma, pestisitlerin erkek ve kadın kısırlığı, endokrin bozukluğu, bazı kanser türleri, germ hücre mutasyonları, hamilelik ve fetal gelişimde hasar, çocuk gelişimi ve ergenlik üzerindeki etki ve kuşak ötesi etkiler gibi geniş bir yelpazede üreme sağlığı sorunları yarattığını ortaya koymuştur.
48. Glifosat, bir toksik maddenin hamilelik dahil olmak üzere üreme sağlığına nasıl birden fazla zarar verebileceğinin ve bunun çocuk sağlığı ve çocukların gelecekteki üreme sağlığı üzerindeki etkilerinin bir örneğidir. Maruziyet, kadınlarda doğurganlık sorunları, spontane düşüklere, erken doğumlar, düşük doğum ağırlığı, engellikler, enfeksiyonlar ve hatta ölüm oranında artış ile ilişkilidir.

49. Kolombiyalı kadınların, lifosatın üreme toksisitesinden kaynaklandığını iddia ettikleri zararlarla ilgili davalar, Amerikan İnsan Hakları sistemi önüne getirildi. Yaneth Valderrama glifosat püskürtüldüğünde dört aylık hamileydi, iki gün sonra düşük yaptı ve birkaç ay sonra öldü. Doris Alape, bir glifosat ilaçlamasının ardından kirlenmiş olan suyu içtikten sonra erken doğum yaptı. Yaşadığı topluluktaki diğer kadınlar da düşük yapmıştır.

2. Bakım İşinden Kaynaklanan Toplumsal Cinsiyete Dayalı Zararlar

50. İnsan ve çevre refahı ile küresel ekonomi, genellikle ücretsiz veya düşük ücretli, büyük ölçüde kadınlştırılmış ve değer verilmemiş, görünmez, kabul edilmemiş ve genellikle düzenlenmemiş bakım işlerine bağlıdır. Uluslararası Çalışma Örgütü, ücretsiz ev ve bakım işlerinin, eşdeğer bir parasal değer verilmesi halinde küresel gayri safi yurtiçi hasılanın önemli bir kısmına eşit olacağını ve bazı ülkelerde yüzde 40'ı aşacağını belirtmiştir. Ücretli global bakım ve sağlık işgücünün yüzde 67'sini kadınlar oluştururken, ücretsiz bakım işlerinin yüzde 76'sı kadınlar tarafından yapılmaktadır. Bakım işleri aynı zamanda kadın ve kız çocuklarını doğrudan toksik maddelere maruz bırakmaktadır.

51. Bakıcılık işi "yeşil" ekonominin bir parçası olarak görülmüştür. Feministler ve diğerleri, bakım işlerine daha iyi kaynak sağlanmasının temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkını destekleyen sürdürülebilir bir ekonomik sistemin parçası olabileceğini öne sürmüşlerdir.

52. Kültürel yapılar genellikle kadınlara bebeklerini, çocuklarını ve aile üyelerini toksik maddelerden koruma sorumluluğu yükler. Bu, anlamlı bir koruyucu rolün parçası gibi görünse de, önemli sağlık riskleri içerir. Kurşun ve cıva gibi bazı toksik maddelerden kaynaklanan zararlar, çocuklar üzerinde aşırı ve ömür boyu sürecek etkilere neden olabilir. Küçük ve daha ince bir cilde sahip olan küçük çocuklar, birçok nedenden dolayı özellikle savunmasızdır. Hala gelişmektedirler, boylarından dolayı yere daha yakın yaşamaktadırlar ve sıklıkla ellerini ve nesnelere ağızlarına götürmektedirler.

53. Hamile kişilerin, annelerin veya diğer bakım verenlerin çocuklar veya bakmakla yükümlü oldukları diğer kişiler için yeterli koruma sağlayabileceği fikri son derece kusurludur. İnsanlar ve çevreleri arasında duvarlar örülebileceğini öne sürmekte ve tehlikeli maddelerin her yerde bulunan varlığını göz ardı etmektedir. Zararlı maddeler her yerde ve görünmez olduğundan, toksik maddeleri sevilen bedenlerden uzaklaştırmak acil ama aynı zamanda bunaltıcı ve yorucu bir iştir.

54. Buna rağmen, kişinin kendisini veya bakımı altındaki kişileri koruması çoğu zaman bir ayrıcalıktır. Birçok insan için çoğu zaman kaynak, bilgi veya güç eksikliği, tehlikeli maddelere maruz kalmak anlamına gelmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı eğitim engelleri, belirli endüstrilerin dezenformasyon taktikleri veya ürünlerin yetersiz

etiketlenmesi dahil olmak üzere kimyasallar hakkındaki bilgilere erişilemeyebilir. Tüm bunlar, bilimsel belirsizlikler ve bilgi eksiklikleri karşısında ihtiyati tedbirlerin uygulanması dahil olmak üzere, bilime erişim hakkını geliştiren hükümet politikalarına duyulan hayati ihtiyacın altını çizmektedir.

55. Maruziyetten korunma imkanı olmadan bilgi sahibi olmak annelerde çaresizlik, kendini suçlama, suçluluk ve kaygı yaratabilir. İtalya'da PFAS kirliliği üzerine yapılan bir çalışmada, "anneler ... hamilelik ve emzirme sırasında PFAS'ı çocuklarına geçirdiklerinin farkında olmalarının içsel acısıyla yaşamaktadırlar" denilmektedir. Toplumsal cinsiyete dayalı beklentiler nedeniyle, çalışmaya katılan anneler babalardan daha fazla çocuk bakımı ile ilgilenmiş ve bu durumun psikolojik etkilerini daha derinden yaşamışlardır.
56. Sivil toplum kuruluşları tarafından yapılan ve hükümetin yetersiz düzenlemelerini hedef alan savunuculuk faaliyetleri de zaman zaman annelere daha güvenli olarak pazarlanan ürünleri satın almaları için istemeden de olsa ek sorumluluk yüklemektedir. Bu durum, daha yoksul olan bakım verenleri "ihtiyatlı tüketicilik" gerektiren yeni ebeveynlik "normlarının" dışında bırakabilir. "İyi anne" beklentileri çeşitlilik gösterse de kadınların hayatlarında yoksulluğa yol açabilir.
57. Buna ek olarak, sınırlı kaynakların harcanması zarara maruz kalmayı azaltmada etkili olmayabilir. Bir toksik madde içermediğini ilan eden ancak aynı derecede veya daha tehlikeli bir alternatif içeren ürünlerin kullanıldığı "üzüntü verici ikameler" çok yaygındır. Örneğin, kısmen düzenlenmiş bir endokrin bozucu olan bisfenol A, bazı biberonlarda bisfenol S ile değiştirilmiştir, bu da aynı derecede hatta daha zararlı olabilir.
58. Toksik maddeler nedeniyle aile bireylerinin engelli olması, hastalanması ya da başka bir şekilde olumsuz etkilenmesi durumunda ve özellikle de aileler devletin sosyal korumalarından çok az destek alıyor ya da hiç destek almıyorsa, kadınların bakım işleri artabilir. Bir Norveç kohort çalışmasında; anneleri hamileyken idrarlarında yüksek düzeyde ftalat bulunan çocukların dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu teşhisi alma olasılığı üç kat fazladır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan bir başka araştırma, hamile insanların maruz kaldıkları ftalatların çocuklarının dikkat, öğrenme ve davranış bozuklukları riskini etkilediğine dair kanıtlar ışığında ftalatların yasaklanması gerektiği sonucuna varmıştır. Ftalatlar endokrin bozuculardır ve doğurganlık değişiklikleri, erken ergenlik ve düşük doğum ağırlığı riski, obezite, diyabet, bağışıklık sistemi üzerindeki etkiler, kardiyovasküler, solunum sorunları ve bazı kanserlerle de ilişkilidir.
59. Bazı Alaska Yerli kültürlerinde, kadınların sorumlulukları dahilindeki önemli bakım işleri, doğal çevrenin bakımıyla ayrılmaz bir şekilde bağlantılıdır ve kültürel uygulamaların aktarılmasına kadar uzanmaktadır. Bu durum onları, sağlık ve geçim kaynaklarını giderek daha fazla etkileyen çevresel kirleticilere karşı savunmasız hale

getirmektedir. 40-49 yaş arasındaki Alaska Yerlisi kadınların meme kanserinden ölme olasılığı, aynı yaş aralığındaki beyaz kadınlara göre neredeyse iki kat daha fazladır.

60. Dünya genelinde kadın ve kız çocukları günde 200 milyon saatlerini su toplamaya harcıyor. UNICEF bunu "muazzam bir zaman kaybı" olarak tanımlıyor. Bu da eğitim ve sağlık hizmetlerine, örneğin doğum öncesi bakıma engel teşkil etmektedir. Topluluklarda bir su kaynağında toksik madde bulunmasından şüphelendiklerinde, kadın ve kız çocuklarının temiz su toplamak için daha uzağa gitmeleri gerekebilir. Hamilelik veya doğum sonrası dönemde ağır su taşımak hem fetüs hem de anne sağlığı açısından risklidir.

D. Bedensel Özerklik ve Toksikler

61. Atık ve ürünlerde bulunan, çoğu zaman fark edilemeyen tehlikeli maddeler, bedensel özerkliğe yönelik saldırıların yeni ve sinsi bir boyutunu oluşturmaktadır. Kadın hakları ve toplumsal cinsiyet eşitliği hareketleri, kadınların bedenleri ve üremelerini kontrol etme çabalarını reddetmiştir. Anti-kapitalist, anti-ırkçı, sömürgecilik karşıtı ve feminist hedeflerle bedensel özerkliği korumaya çalışan hareketler; temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının gerçekleştirilmesine yönelik çabaları desteklemek için ilgili uzmanlığa sahiptir.
62. Afrika kökenli aktivistler tarafından başlatılan üreme adaleti hareketi, üreme haklarını ihlal eden yoksulluk, ırkçılık ve güvensiz ortamlarla yüzleşmektedir. Yerli kadınlar da çevresel şiddetin kültürlerini, kimliklerini ve çocuk sahibi olma konusundaki tercihlerini nasıl tehdit ettiğini dile getirmişlerdir. Engelli hakları grupları, toksik maddelerin etkileri ve iyi tasarlanmış politikaların eş zamanlı olarak devam eden kirliliği ve hasarı nasıl durduracağı ve etkilenen insan ve çevreler için eşit saygı, ayrımcılık yapmama ve uzun vadeli bakımı nasıl sağlaması gerektiği konularında değerli uzmanlığa sahiptir.

1. Toksik Maddeler ve Kadınlar ile Toplumsal Cinsiyet Çeşitliliğine Sahip Kişilerin Sağlık Hakkı

63. Geleneksel halk sağlığı sistemleri, insanların fiziksel, zihinsel ve ruhsal sağlıklarını tehlikeli maddelerin olumsuz etkilerinden korumalarına yardımcı olacak şekilde tasarlanmamıştır. Sağlığın sosyal ve çevresel belirleyicileri, çoğunlukla allopatik tıbbi önceliklendiren sistemlerde göz ardı edilmektedir. Aşırı iş yükü altındaki sağlık hizmeti sağlayıcıları genellikle toksik maddelere maruz kalmanın sağlık üzerindeki etkilerinin farkında değildir ve hastaların toksik maruziyetleri hakkında bilgi edinmek için zamanları yoktur. Tüm bunlar, çevresel risklerin dünya genelindeki tüm ölüm ve hastalık yükünün yaklaşık dörtte birine neden olduğu gerçeğine rağmen gerçekleşmektedir.

64. Kadınlar erkeklere kıyasla "kötü sağlık" koşullarında %25 daha fazla zaman geçirmektedir. Kadınların acı çekme olasılığı daha yüksektir. Kadınlar ve kız çocukları bakıma erişimde çok çeşitli engellerle karşılaşmaktadır. 2020 yılında, sağlık alanındaki araştırma ve yeniliklerin yalnızca yüzde 1'i onkolojinin ötesinde kadınlara özgü koşullara ayrılmıştır. Kadınların hormonal, kardiyovasküler, üreme ve ruh sağlığı ihtiyaçları erkeklerinkinden farklıdır, ancak sağlık standartları büyük ölçüde androsentriktir ve "normal" kabul edilen cis erkektir.
65. Toksiklerin insan sağlığı üzerindeki etkilerine ilişkin veriler, zararların dramatik ve yaygın olduğu durumlarda bile genellikle cinsiyete göre ayrıştırılmamaktadır. Örneğin Pestisit Eylem Ağı, dünyada her yıl 385 milyon çiftçi ve tarım işçisinin kasıtsız akut pestisit zehirlenmesine maruz kaldığını, ancak bunların ne kadarının kadın olduğunun bilinmediğini belirtmiştir.
66. Dışlanma ve ayrımcılık sarmalı, trans ve toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip kişilerin, saygılı bakımı da içeren kaliteli sağlık hizmetlerine daha az erişebilmelerine neden olmaktadır. Sağlık hizmetleri, toplumsal cinsiyet çeşitliliği olan ve trans bireyler için bir istismar ve travma kaynağı olabilmektedir.
67. Toksik maddelerin toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip azınlık olarak nitelendirilen grupların sağlık sonuçlarını nasıl etkilediğine dair neredeyse hiç kanıt bulunmamaktadır. Düşük ve orta gelirli ülkelerde, ayrıca daha zengin ülkelerdeki yoksul topluluklarda, sağlık hizmetlerine erişim engelleri, örneğin fiziksel özellikleri değiştirmek için tehlikeli endüstriyel sıvı silikonu enjekte etme vb. riskler, trans kadınların maruz kaldığı tehlikeleri artırmaktadır.
68. Kadınların sağlık hizmeti sağlayıcıları tarafından inanılma olasılığı daha düşüktür ve ağrılarının göz ardı edilme olasılığı daha yüksektir. Buna, toksik maddelerin neden olduğu veya durumu ağırlaştırdığı tartışmalı hastalıklardan muzdarip kadınlar da dahildir. Maruziyetten sonra nesiller veya yıllar boyunca sinsi yollarla etki edebilen ve teşhisi zorlaştıran toksikler dahil olmak üzere genel olarak, sağlık hizmeti sağlayıcıları çevre sağlığı konusunda yeterince eğitilmiş değildirlir.
69. Örneğin, çoklu kimyasal hassasiyet söz konusu olduğunda, Kanada'da kadınlar sağlık sistemlerinde şüphecilik ve uygun tedavi yerine bir ruh sağlığı uzmanına yönlendirilme olasılığının daha yüksek olması şeklinde toplumsal cinsiyete özgü damgalama ile karşılaşmaktadır. Tıbbi cinsiyetçilik nedeniyle, çoklu kimyasal duyarlılıkla ilişkili yaygın kimyasallara karşı daha fazla kadın duyarlılık bildirirken, erkeklerin tanı alma olasılığı daha yüksektir.
70. Endometriozis, dünya çapında milyonlarca kadını etkileyen kronik pelvik ağrı, ağrılı cinsel ilişki, ağır kanama ve kısırlık gibi çeşitli ve karmaşık semptomlarla karakterize olan kronik bir jinekolojik durumdur. Oranlar hızla artmaktadır ve bazı çalışmalar

dioksinler gibi çevresel toksiklerin rol oynayabileceğini düşündürmektedir. Etkilenen kişiler sadece aşırı ağrı ile değil, aynı zamanda sağlık sağlayıcılarından gelen inançsızlık ve uzun tanı süresi ile de başa çıkmak zorundadır. Bu durum, erkek merkezci tıp ve toplumda kadınların regl döngüsü ve doğum sırasında özellikle pelvik bölgesinde hissettiği ağrının "normal" olarak görülmesinde yatar.

71. Polikistik over sendromu, endokrin bozucu kimyasalların "büyük bir rol" oynayabileceği, özellikle de nesiller arası etkileri olan, kısırlığın önde gelen nedenlerinden biridir. Bu durum, üreme çağındaki kadınların yüzde 8 ila 13'ünü etkilemektedir, ancak vakaların yüzde 70'ine tanı konulamamaktadır.
72. Rahim fibroidleri de hızla artış gösteren bir başka kadın hastalığıdır. Kökenine ilişkin gizem, belirsizlik ve kadınlar için acı ile karakterize edilir. Çalışmalar, gıda ambalajları gibi günlük tüketim maddelerinde bulunan ftalatlarla nedensel bağlantılar bulmuştur.

3. Toksik Maddeler, Menstrüasyon ve Kadın Cinsel Organı

73. Kadın sağlığı, özellikle de üreme sağlığı, kadın cinsel organı regl ve daha geniş anlamda kadınlığa atfedilen damgalama ve utanç nedeniyle olumsuz etkilenmektedir. Vajina ve vulvadaki deri, emici özellikte olduğundan kadın cinsel organı toksik maddelere karşı savunmasızdır.
74. Menstrüasyon genellikle tabudur, gizli tutulur ve utanç kaynağıdır. İnsan onuruna yaraşır bir şekilde regl olma hakkı, zararlı kimyasallar içermeyen regl ürünlerine uygun fiyatlı erişimi de içerir. Ayrıca, bu tür ürünlerde kullanılan içerikleri bilme hakkını da kapsar.
75. Endüstri, menstrüasyon döngüsünde gerçekleşen koku ile ilgili olumsuz fikirleri yaygınlaştırmış ve ardından regl ürünlerine zararlı kimyasal kokular eklemiştir. Buna "çözüm" olarak vajinal duş sunulmuştur. Ancak bazı duşların içerdiği kimyasal maddelere maruz kalmak pek çok zarara sebebiyet vermektedir. Bu uygulama, kadınların vücutlarında daha yüksek ftalat seviyeleri ile ilişkilendirilmektedir.
76. Utanç verici olarak algılanması ve üzerinde konuşmamak, şirketlerin menstrüel ürünlerde güvenli olmayan toksik maddeler kullanmaya devam etmesini sağlamıştır. Örneğin bir grup, menstrüel ürünlerde toksik uçucu organik bileşikler, ftalatlar ve diğer endişe verici kimyasallar bulmuştur. Yeni bir çalışma ise kanserojen olduğu bilinen kurşun ve arsenik maddelerini tamponlarda tespit etmiştir. Başka bir araştırma grubu, ortalama bir tamponun yaklaşık 9,4 milyar nanoplastik fiber saldıgını ve bu miktarın bir ömür boyunca 86 trilyon fiberi bulduğunu tahmin etmiştir. Hükümetler, menstrüasyon döngüsüne sahip bireylerin ürün içeriklerini kolayca öğrenebilmelerini sağlamada büyük oranda yetersiz kalmıştır. Atık azaltımına katkı sağlayabilecek yeniden kullanılabilir menstrüasyon iç çamaşırları da PFAS içerebilir.

E. Güzellik, Reklam ve Toksikler

77. Kadınların sosyal ve mesleki statüleri, sosyal normlara uygun olarak daha çekici, profesyonel, genç veya yaşlı görünmeleri ve kokmaları ile ilişkilendirilebilir. Trans kadınlar dâhil olmak üzere kadınlar ve kız çocukları, makyaj malzemeleri ve kokular gibi güzellik ürünlerini erkeklerden daha fazla kullanmaktadır. Güzellik ürünleri kendini ifade etmeye katkı sağlasa da potansiyel sağlık zararları konusunda bilgi düzeyi düşüktür ve bireysel tedbirler, toplumsal cinsiyet ve güzellik kalıplarını kullanan agresif pazarlama kampanyaları nedeniyle yetersiz kalmaktadır; bu durum, ataerkil ve ırkçı güç yapılarının işine yarayan güvensizlikleri sömürmektedir. Güzellik ürünlerinin eksik veya yanlış etiketlenmesi oldukça yaygındır. Örneğin, sekiz Asya ülkesinden kuruluşlar 362 kişisel bakım ürününü triklosan, parabenler ve diğer endokrin bozucu kimyasallar açısından test etmiş ve birçok ürünün tam veya doğru etiketlenmediğini ve bazılarının yüksek düzeyde endişe verici kimyasallar içerdiğini tespit etmişlerdir.
78. Bu ürünlerdeki bazı kimyasallara maruz kalmanın özellikle kadın biyolojisi ve hamilelik sağlığı için zararlı olduğu bilinmektedir. Örneğin, bazı saç düzleştiriciler hala kanserojen olan formaldehit içermektedir. Çoğunlukla Afrika kökenli insanlar tarafından kullanılan saç gevşeticiler üzerine yapılan geniş bir çalışmada, rahim kanseri riskinin arttığı tespit edilmiştir.
79. Cıvanın güvenli bir seviyesi yoktur ve deriden emilimi cilt, sinir sistemi ve böbrek hasarına neden olabilir. Trinidad ve Tobago'da yakın zamanda yapılan bir çalışmada, reçetesiz satılan 19 cilt aydınlatıcı krem incelenmiş ve bunlardan 16'sının cıva içerdiği tespit edilmiştir; 6'sında cıva ile ilgili Minamata Sözleşmesi'ni imzalayan ülkelerin belirlediği sınırların üzerinde ve 3'ünde ise son derece tehlikeli seviyelerde olduğu belirtilmiştir. Başka bölgelerde de "pigmentokrasi" cilt beyazlatıcı krem kullanımı, özellikle kadınlar arasında teşvik edilmektedir. Hindistan'da cilt beyazlatıcı ürünler, açık tenin daha arzu edilir olduğunu öne süren reklamlarla sıkça pazarlanmaktadır. Sonuç olarak, özellikle ötekileştirilmiş topluluklardan gelen kadınlar, cilt hasarı, organ toksisitesi ve üreme zararı gibi sağlık risklerine rağmen bu ürünleri kullanma konusunda baskı hissedebilmektedir.
80. Reklamlara ek olarak, şirketler kendi çıkarlarını destekleyen çalışmalarını seçici olarak finanse etmekte veya ürünleriyle ilişkili riskleri küçümsemek için verileri manipüle etmektedir. Bu durum kamuoyunu ve politika yapıcılarını yanlış yönlendirmekte, daha güvenli alternatiflerin geliştirilmesini engellemekte ve tehlikeli maddelerin kullanımını devam ettirmektedir. Kadın hakları grupları, güzellik ürünlerinde toksik madde kullanılmamasını veya toksik maddelerin daha iyi düzenlenmesini talep etmiş ve bazı başarılar elde etmiştir.

III. Endokrin Bozucu Kimyasallar

81. İnsanlar, önemli "maruziyet pencereleri", yani kritik büyüme veya değişim dönemleri sırasında toksiklere karşı daha savunmasızdırlar. Bununla birlikte, kimyasalların insan vücudu üzerindeki etkisi, bireyin erkek veya kadın üreme organlarına, hormonlara ve ilgili sistemlere sahip olmalarına bağlı olarak farklılık gösterir.
82. Toksik maruziyetler, diğer olumsuz etkilerin yanı sıra endokrin fonksiyonlarını etkileyebilir, erkek ve kadın doğurganlığını azaltabilir ve fetal canlılığı tehlikeye atabilir. Bu nedenle, toksiklerin ve toksiklere karşı hassasiyetlerin dağılımı, bireylerin ve toplulukların üreme yetenekleri açısından önemli eşitsizliklere neden olmaktadır.
83. Hamilelik, özellikle gelecek nesillere yönelik potansiyel zararlar nedeniyle hassas bir dönemdir. Annenin toksik maddelere maruz kalması erken doğum ve düşük doğum ağırlığının yanı sıra engelli çocukların sayısını artıran doğum anomalileri ve nörolojik etkilerle ilişkilidir. Olumsuz doğum sonuçlarının tüm etkileri, çocuk büyüyene kadar görünmez olabilir. Dahası, toksikler toplum düzeyinde sosyal ve ekonomik dezavantajlarla iç içe geçmektedir. Bu nedenle, zaten ötekileştirilmiş toplulukların sağlıklı bebeklere, çocuklara ve hatta bazı toksiklere maruz kalma durumunda torunlara sahip olma olasılığı daha düşüktür. Endokrin bozucu kimyasallar, yumurta ve sperm oluşturan fetal germ hücreleri üzerinde de etkili olabilir ve hamile kişinin torunlarının endokrin veya nörolojik bozukluklara sahip olma olasılığını artırır.
84. Engelli hakları aktivistleri, politikaların aynı anda hem toksik maddeleri iyileştirmesi ve düzenlemesi hem de engelli bireylerin sağlık, adalet ve diğer ihtiyaçlarını desteklemesi gerektiğini belirtmektedir. Toksiklerin etkileri konusunda derin deneyime sahip engelli hakları aktivistleri, toplumların nörolojik ve diğer farklılıkları çevresel olarak zarar görmüş bir gezegende yaşamının bir parçası olarak kabul etmelerini ve toksik kaynaklı engelliliği bir "zaman kaybı" olarak görmeyi sürekli olarak reddetmelerini önermektedir.
85. İnsan vücudundaki hormona duyarlı endokrin sistemler sağlığın her alanında rol oynar ve bozucu kimyasallara karşı olağanüstü derecede savunmasızdır. Tehlikeli kimyasalların önemli bir kısmı, alev geciktiriciler, ağır metaller, kalıcı organik kirleticiler, ftalatlar ve yaygın olarak kullanılan herbisit atrazine gibi pestisitler, şüphelenilen veya potansiyel endokrin bozucu kimyasallar olarak sınıflandırılmaktadır. Birçok bilim insanı ve tıp topluluğu, endokrin bozucu kimyasalların bazı hastalıkların, özellikle kanser oranlarının artışına nasıl sebep olduğunu ve kolektif zekamızı ve üreme yeteneğimizi nasıl azalttığını belgelemektedir. Farklı ülkelerde beden yüklerini araştıran çok sayıda çalışma bulunmaktadır.
86. Endokrin bozucu kimyasallar son derece düşük konsantrasyonlarda etkilere neden olabilir ve hormonların karmaşık çalışma şekilleri nedeniyle, sezgisel olarak, daha

düşük konsantrasyonlarda insanlarda daha yüksek olanlardan daha büyük etkiler yaratabilir. Mevcut bilim, güvenli bir eşik seviyeleri olmadığını göstermektedir.

87. Endokrin bozucu kimyasallar üreme sağlığı açısından son derece sorunludur. Araştırmalar bu kimyasalların kadınlarda erken ergenlik, kadın ve erkek kısırlılığı, polikistik over sendromu, rahim fibroidleri, endometriozis, düşük, emzirme süresinin kısalması ve meme kanseri, erkeklerde ise testis ve prostat kanseri oranlarının artmasına neden olduğunu göstermektedir. Kadınlar, daha fazla yağ hücrelerine sahip olmasından dolayı kimyasalların metabolizma üzerindeki etkilerine daha duyarlı olabilir.
88. Bazı yüksek gelirli ülkelerde, endokrin bozucu kimyasallardan kaynaklanan sağlık sonuçlarına ilişkin raporlar, özellikle kişisel güzellik ürünleri, temizlik ürünleri ve ev ürünlerindeki ftalatlar, parabenler ve diğer kimyasallar hakkında farkındalığı artırmıştır. Ancak endokrin bozucu kimyasalların kullanımı çok daha yaygındır.
89. Petrokimya endüstrisi, kişisel bakım ürünleri ve pestisitlerin ham maddelerinden plastiklere kadar birçok ürünün kaynağıdır ve plastik ürünlerinin kimyasal içerikleri genellikle hiç etiketlenmez. Bu zararlar, iklimle ilgili hususlarla birlikte fosil yakıt kullanımını sona erdirmek için neden oluşturmaktadır. Toplumsal cinsiyete ve toksik maddelere dayalı tehlikeler, bazı iklim değişikliği çözümleriyle ilişkilendirilmektedir.

IV. Biyolojik Yaşam Evrelerindeki Kırılganlıklar ve Toksik Maruziyetler

A. Çocuk Sağlığı

90. Çocukların kendilerini koruyacak güç ve eylemlilikten yoksun oldukları biyolojik evrede yaşam, sağlık, fiziksel bütünlük ve sağlıklı bir çevrede yaşama hakları özellikle risk altındadır. Hamile insanlar toksiklere maruz kaldığı için bebeklerin doğumda kanlarında zararlı kimyasallar olduğu tespit edilmiştir. Irksal ve etnik eşitsizlikler dahil olmak üzere, bazı ülkelerde çocuk nörogelişimsel bozukluklarındaki tedirgin edici artış, uzmanlar tarafından kısmen tehlikeli kimyasalların salımındaki artış ve eski toksik maddelerin iyileştirilmesindeki başarısızlıkla ilişkilendirilmektedir.
91. Kurşun, cıva, poliklorlu bifeniller, polibromid difenil eterler, organofosfat pestisitler ve ftalatlara yaşamın erken dönemlerinde maruz kalınması, çocuklarda düşük IQ ve eğitim başarısı ile ilişkilendirilmiştir. Zararlı etkileri olmadığı bilinen güvenli bir kurşun seviyesi yoktur.
92. Çalışmalar, erkek ve kız çocuklarının farklı şekilde etkilenebileceğini göstermektedir. Örneğin, erkek çocuklar kurşun gibi bazı nörotoksik maruziyetlerden kaynaklanan genel ve sözel olmayan zihinsel etkilere karşı daha savunmasız olabilirler. Buna ek olarak, kurşundan etkilenen erkek çocukların saldırganlık gösterme olasılığı daha yüksektir. Birçok toplumda erkek saldırganlığının kabul edilebilir olup olmadığına dair

kafa karıştırıcı toplumsal cinsiyetçi mesajlar nedeniyle bu durumun yönetilmesi daha da zor olabilir. Toksik çevresel maruziyetlerle bağlantılı olan otizmin erkek çocukları etkileme olasılığı da kız çocuklarına göre daha yüksektir.

93. Toplumsal cinsiyete dayalı beklenti ve cinsiyet farklılıkları nedeniyle çocuklar üzerinde maruziyetler olabilir: kız ve erkek çocuklar farklı oyuncaklarla oynayabilir, farklı sporlar yapabilir ve farklı kültürel faaliyetlerde bulunabilir. Almanya Hükümeti tarafından yapılan bir çalışmada, genç erkeklerde genç kızlara kıyasla daha yüksek PFAS kimyasal seviyeleri bulunmuştur.
94. Epidemiyologlar kurşun ve diğer toksik maddeleri dikkat eksikliği hiperaktivite bozukluğu ile ilişkilendirmiştir. Çocukları etkileyen, dikkatsizlik ve hiperaktif dürtüsellik içeren ancak erkek ve kız çocuklarda farklı septomlara sahip olabilen yaygın bir ruh sağlığı rahatsızlığıdır.

B. Ergenlik

95. Ergenlik, birey ve toplumlar için kültürel ve genellikle toplumsal cinsiyete dayalı anlamlar içeren bir eşik dönemdir. Yeni toplumsal normlara göre cinsiyetlendirilmiş sorumluluklar ve roller ortaya çıkar. Toplumsal cinsiyet beklentilerini reddeden bireyler ek zorluklarla karşılaşır.
96. Ergenlik yaşı küresel olarak değişmektedir. Meme gelişimiyle kendini gösteren kadın ergenliğinin erken başlangıcı, 1977'den 2013'e kadar her on yılda ortalama neredeyse üç ay azalmıştır. Bu eğilim devam etmektedir ve uzmanlar tarafından artan miktarda endokrin bozucu kimyasallara maruz kalmanın önemli bir faktör olduğu öne sürülmektedir. Kız çocuklarında ergenliğin erken başlaması, yaşamın ilerleyen dönemlerinde meme kanseri olma olasılığı ile bağlantılıdır. Ayrıca, çocuk yaşta evlilik ve ergen hamileliği olasılığını artırıcı olumsuz sosyal etkileri de olabilir.

C. Üreme yaşı

97. Hem erkeklerde hem de kadınlarda doğurganlık kimyasal müdahalelerden olumsuz etkilenmektedir. Sperm sayısı son 40 yılda yarıdan fazla azalmıştır ve bilim insanları bu düşüşü kısmen sentetik kimyasallara maruz kalmaya bağlamaktadır. Kadın kısırlığı da özellikle genç kadınlarda artmaktadır. Kanıtlar ayrıca düşük yapma riskinin her yaşta kadın arasında arttığını göstermektedir. Yine bilim insanları, sentetik kimyasalların bu sonuçlarda rol oynayabileceğine inanmaktadır.
98. Gebe kalabilmek bireyler için son derece önemli olabilir. Kısırlık, ruh sağlığı sorunlarıyla ilişkilendirilmekte ve aynı zamanda damgalanma ve hatta toplumsal reddedilmenin kaynağı olabilmektedir. Örneğin 1984'teki Bhopal gaz felaketinin ardından kısırlık oranları ve erken doğum gibi olumsuz doğum sonuçları artmış ve

maruz kalan kadınların bazıları evlenememiştir çünkü diğer topluluk üyeleri çocuk doğurma konusundaki zorluklardan endişe duymuştur.

99. Örneğin, pestisitler ve hava kirliliği dahil olmak üzere kanserojen maddelere maruz kalmak, meme ve yumurtalık kanseri gibi cinsiyete özgü kanserlere yol açabilir. Ekvador'da, meme ve rahim ağzı kanseri gibi kanserlerin görülme oranı ulusal ortalamanın iki katından fazla olan Amazon'daki gaz yakma işlemleri ve tekrarlayan petrol sızıntıları bu bölgelerde kanser olma oranının en yüksek olmasıyla ilişkilendirilmektedir. Dünya genelinde meme kanseri oranlarındaki artışlar büyük bir endişe kaynağıdır. Son araştırmalar, sanayileşmiş ülkelerde bulunan yüzlerce kimyasalın meme kanseri insidansını artırdığını göstermektedir. Meme kanseri ayrıca, Nijerya'da yapılan bir çalışmada olduğu gibi, kurşun maruziyeti ile de ilişkilendirilmektedir.

D. Hamilelik

100. Hamilelik, birçok tehlikeli maddeye maruz kalma riskinin alışılmadık derecede yüksek olduğu bir dönemdir. Hamile bireylere ait vücutlar önemli fiziksel, metabolik ve hormonal değişiklikler geçirmekte ve sistemler önemli yeni baskılar altında kalmaktadır. Çalışmalarda, kurşun ve diğer kimyasallar maternal hipertansiyon ile ilişkilendirilmiştir.

101. Fetüs dramatik ve hassas zamanlanmış değişikliklere uğrar. Birçok zararlı madde plasentayı geçerek fetal büyüme ve gelişmeyi etkiler. Gebelikte maruz kalınan maddeler, sadece konjenital anomaliler şeklinde değil, aynı zamanda daha yüksek erken doğum oranları ve ancak gelişimin ilerleyen dönemlerinde görülebilen nörolojik etkiler şeklinde de yenidoğanın yaşam boyu sağlığı üzerinde önemli bir etkiye sahip olabilir. Örneğin, Amazon ülkeleri Bolivya, Brezilya, Kolombiya, Ekvator, Peru ve Venezuela'da küçük ölçekli altın madencileri tarafından nehirlere salınan cıva oldukça kalıcıdır, birçok Yerli Halkın gıda ve manevi geçim kaynaklarını sağlayan nehirleri kirletir ve hamile insanların plasentasından geçer. Bu durum yeni doğan bebekler üzerinde geri dönüşü olmayan olumsuz etkilere ve yaygın çevresel adaletsizliklere neden olmaktadır.

102. Eylül 1987'de Bhopal felaketi üzerine yapılan bir araştırmaya, santralin 1 km yakınında yaşayan ve gaz sızıntısı sırasında hamile olan 865 kadın dahil edilmiştir. Hamileliklerin neredeyse yüzde 44'ü canlı doğumla sonuçlanmamıştır; bu oran o dönemde Bhopal'deki normal düşük oranlarından üç ila dört kat daha yüksektir. Ayrıca, 486 canlı doğumdan bebeklerin yüzde 14,2'si ilk 30 gün içinde ölmüştür; bu oran trajediden önceki iki yılda yüzde 3 civarında olan normal yeni doğan ölüm oranıyla karşılaştırıldığında oldukça yüksektir.

103. Nijeryalı 20.000'den fazla anneden elde edilen verilere dayanan bir çalışma, annenin hamile kalmadan önce bir petrol sızıntısının yakınında yaşaması halinde yenidoğan ölüm oranının iki kattan fazla arttığı sonucuna varmıştır.
104. Gebelikte kurşun gibi ağır metallerle maruz kalmak erken doğuma ve çocukta yıkıcı nörolojik etkilere neden olabilir. Hamilelik ve emzirme döneminde, özellikle yetersiz beslenen annelerde, kemiklerde depolanan kurşunun kana geçişi artabilir. Amerika Birleşik Devletleri'nde, hükümet tarafından finanse edilen bir çalışmada neredeyse yılda yaklaşık 57,000 preterm doğum vakasının fetal maruziyetine bağlı olabileceğini ortaya koymuştur. Erkek ve dişi fetüslerin bazı maruziyetlere karşı farklı hassasiyetleri olabilir; örneğin, PFAS durumunda bu farklılıklar gözlemlenmektedir.
105. Düşük veya ölü doğum; utanç, kendini suçlama ve damgalanma kaynağı olabileceği gibi, zaman zaman tam olarak kabul edilemeyen büyük bir kayıptır ve kadınlar genellikle bu konu hakkında uygun bakımı alamazlar.
106. Bağlanma, emzirme ve ebeveyn-yenidoğan çiftinin genel refahı, bebeğin erken veya düşük doğum ağırlıklı doğması halinde zarar görebilir. Gelişmekte olan bilim, küresel olarak önemli bir sağlık sorunu olan anne depresyonunun bazı kimyasal maruziyetlerle ilişkili olabileceğini öne sürmektedir.

E. Emzirme

107. Alev geciktiriciler gibi bazı zehirli kimyasalların anne sütüne geçtiği bilinmektedir. Dioksin ve poliklorlu bifenillerin alımı, bebekte emziren ebeveynle karşılaştırıldığında 100 kat daha yüksek olabilir (vücut ağırlığına göre). İki çalışmada, PFAS ile emzirme süresinin kısalması arasında bağlantı bulunmuştur. Anne sütündeki kimyasal bulgulara rağmen, emzirmenin faydaları risklerinden daha ağır basmaktadır ve UNICEF ile WHO politikaları yaşamın ilk altı ayında sadece anne sütü ile beslenmeyi teşvik etmektedir.

F. Kadın Menopozu

108. Ağır metaller ve bazı PFAS gibi diğer toksik maddelere maruz kalma kadınlarda erken menopoz ile ilişkilendirilmiştir. Bu geçiş, önemli cinsiyete dayalı, kültürel ve sağlık etkilerine sahiptir.

V. Sonuçlar ve Öneriler

109. Hükümetin endüstri ürünlerini, süreçlerini ve atıklarını düzenlemedeki başarısızlığı, tüm yaşam süreci ve üreme hakları üzerinde halihazırda ciddi ve artan olumsuz etkilerle birlikte bedenlerimizin ve gezegenimizin toksikleşmesine neden olmaktadır. İnsanlar, cinsiyetleri ya da toplumsal cinsiyetleri nedeniyle tehlikeli maddelere maruz kalma riski taşımakta ya da bu maddelere maruz kalmanın yükünü daha fazla hissetmektedir.

Kimyasal kirliliğin küresel krizinin bir sonucu olarak, bazı bireylerin ve toplulukların üreme ve sağlıklı bir yeni doğan sahibi olma şansı daha azdır.

110. Hem erkek hem de kadın üreme sağlığı, çok çeşitli ürünlerde bulunan endokrin bozucu kimyasalların çok büyük miktarları ve sayısız varyasyonları dahil olmak üzere toksiklere karşı oldukça hassastır ve bunlardan olumsuz etkilenir. Bu kimyasalların çoğu petrokimya endüstrisinden kaynaklanmaktadır. Bu ve diğer toksik maddeler üreme organlarındaki kanser, kısırlık veya doğurganlığın azalması, anne hastalıkları, erken doğum, düşük doğum ağırlığı, düşük ve ölü doğum ve doğum anomalileri ile ilişkilendirilmektedir. Zarar sadece hamile kişiden çocuğa ve çocuğun yaşam seyrine ulaşmaz, aynı zamanda torunların sağlığını daha ebeveynleri doğmadan bozarak nesiller boyu devam edebilir.
111. Kimyasallar, bireyin bilgisi veya izni olmaksızın vücuda girmekte ve insanların işlev ve hislerini derinden değiştirmektedir. Tehlikeli kimyasallar, bedensel özerklik ve kendi kaderini tayin hakkı ile fiziksel ve zihinsel bütünlük hakkına yönelik yeni bir tehdit oluşturmaktadır.
112. İster duygusal ister fiziksel olsun, kadınların çektiği acılar, özellikle de ayrımcılığa uğrayan ya da ötekileştirilen bir gruptansa, genellikle göz ardı edilmektedir. Toksik maddelerin ele alınması, üreme hastalıklarından kaynaklanan rahim ağrısı, düşük ve ölü doğum sonrası yaşanan çaresizlik ve utanç dahil olmak üzere insan acısını azaltacaktır.
113. Toksik maddelere maruz kalmanın önlenmesi, anne ve yenidoğan sağlığı sonuçlarının iyileştirilmesi ve gelecek nesillerin yaşam boyu sağlığının korunması için bir fırsat sunmaktadır. Ötekileştirilmiş kadınlar, kız çocukları ve toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip azınlık olarak nitelendirilen gruplar toksik maddelere özellikle maruz kaldıkları ve bunlara karşı savunmasız oldukları için, tehlikeli maddelerin yasaklanması ve kontrol altına alınması, daha ayrıcalıklı ve ötekileştirilmiş topluluklar arasındaki anne ve yenidoğan sağlığı sonuçlarındaki eşitsizliklerle yüzleşmek için gereklidir.
114. Zararlı maddelere maruziyetin cinsiyete dayalı tüm olumsuz etkilerini ele almak için, toksik maddeler hakkındaki bilginin artırılması politika yapımında bilinçli katılım açısından önemli olsa da, yalnızca daha güçlü ulusal ve uluslararası düzenlemeler tam kapsamlı bir çözüm sağlayabilir. Hamile bireylerin, ebeveynlerin ve genellikle düşük ücretli veya ücretsiz çalışan diğer bakım verenlerin – çoğunlukla kadınların- zararları önlenmesi ve etkileri yönetmesine bel bağlamak sürdürülebilir bir yaklaşım değildir.
115. Toksik maddelere üreme adaleti yaklaşımı uygulamak, en çok etkilenen topluluklara öncelik verecek, üreme sağlığı ve hakları üzerindeki çoklu ve birbiriyle bağlantılı baskıları kabul edecek, petrokimya endüstrisinin hakimiyeti gibi sistemik sorunları ele

alacak ve örneğin hamile kişilerin saygılı ve kaliteli bakım ve sağlıklı bir çevrede yaşam haklarını merkeze alacaktır.

116. Bilim insanları ve topluluklar, toplumsal cinsiyete dayalı veya cinsiyetlendirilmiş zararlar dahil olmak üzere tehlikeli kimyasallar konusunda onlarca yıldır uyarıda bulunmuşlardır. Zararlara ilişkin kanıtlar arttıkça, üreme sağlığı ve hakları, anne ve yenidoğan sağlığı ve çocuk sağlığını iyileştirmeyi amaçlayan halk sağlığı yetkilileri, sağlık hizmeti sağlayıcıları, savunucular ve diğer paydaşların da bu koalisyonlara katılması önem kazanmaktadır.

117. Feminist, toplumsal cinsiyet özgürlüğü ve engelli hakları hareketleri çok önemli aktörlerdir. Hükümetlerin ve diğerlerinin; ister kadınlar, ister kız çocukları, ister toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip azınlık olarak nitelendirilen gruplar, isterse de toplumsal cinsiyete dayalı kalıp yargılardan veya "normal" olana ilişkin diğer kısıtlayıcı anlayışlardan kurtulmak isteyen insanlar olsun, başkalarının bedenlerini ve zihinlerini kontrol etme çabalarını uzun süredir reddetmektedirler. Ataerkil politikalar insan yaşamına ve bağımlı olduğumuz çevreye yönelik zehirli tehditleri derinleştirmektedir.

118. Özel Raportör Devletlere şu tavsiyelerde bulunur:

- a. Maruziyetlerin kümülatif etkilerini, ayrımcılık ve diğer sosyal stres faktörleri gibi etkenleri ve ağır metaller ile endokrin bozucular gibi bazı kimyasalların düşük seviyedeki zararlarını (güvenli bir eşik seviyesi olmayacağı dikkate alınarak) değerlendirmek ve düzenlemek;**
- b. Düzenleyici kararlarda, özellikle en çok etkilenen topluluklardan kadınlar, toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip azınlık gruplar ve uygun durumlarda tüm cinsiyetteki çocuklarla aktif olarak istişarelerde bulunmak. Bu istişarelere toksinlerin sağlık ve sosyo-ekonomik refah üzerindeki etkileri hakkında değerli bilgi ve deneyime sahip engelli bireyler ve bakım sağlayıcıları dahil etmek;**
- c. Bir endüstri, tesis veya kimyasalın tehlikesi değerlendirilirken, preterm doğum, düşük doğum ağırlığı gibi uzun vadeli sağlık ve finansal etkileri ile alt doğurganlık veya kısırlık gibi diğer üreme sağlığı etkilerinin sağlık ve refah maliyetlerini dahil etmek;**
- d. Zararlı kimyasalları yasaklamak ve sadece hamile veya emziren bireyleri tehlikeli çalışma alanlarından uzaklaştırmakla yetinmemek; ayrıca, pestisit püskürtme yayılımına karşı tampon bölgelerin uygun şekilde boyutlandırılması ve uygulanmasını sağlamak;**

- e. İhraç eden Devlet'te yasaklanmış veya kullanımı kısıtlanmış kimyasalların üretimini ve ihracatını durdurmak;
- f. Bir ülkede merkezi olan endüstrilerin, başka bir ülkede insan sağlığını, özellikle üreme sağlığını, daha az işçi koruması, topluluk ve çevre korumasından faydalanarak tehlikeye atmasını önlemek;
- g. Ücretsiz, önceden ve bilgilendirilmiş rıza süreçlerinin, yer alan kimyasalların üreme sağlığı ve potansiyel cinsiyete dayalı etkileri hakkında bilgi içermesini sağlamak;
- h. Petrokimya endüstrisinden kaynaklanan zararların değerlendirilmesine endokrin bozucu kimyasallarının etkilerini dahil etmek;
- i. Maruziyetin azaltılması ve toksik maddelerin cinsiyete dayalı veya cinsiyetlendirilmiş zararları dahil olmak üzere bilgileri iyileştirmek ve daha etkili bir şekilde iletmek:
  - (i) Regl bakımı gibi tabulaşmış konularda hamileler ve küçük çocukların bakımını üstlenenler dahil olmak üzere Toksik maddelerin cinsiyete dayalı zararları hakkında farkındalığı artırmak ve topluma özgü erişilebilir bilgiler ve eyleme geçirilebilir tavsiyeler sağlamak;
  - (ii) Ürünlerin doğru etiketlenmesi ve reklamların standartlarının belirlenmesi için politikalar geliştirmek;
  - (iii) Sağlık çalışanlarına, toplum temelli çalışanlar dahil, toksinlerin insan sağlığı üzerindeki zararları hakkında eğitim verilmesini ve bilgiyi zamanında ve erişilebilir bir şekilde iletebilmeleri için gereken zaman ve kaynakları sağlamak;
  - (iv) Hamile bireylerin, yenidoğanların ve çocukların özel hassasiyetini tanımak ve politikaların sadece çocuk sağlığını izole olarak değil, hamile bireylerin ihtiyaç ve haklarını da merkez alan bir üreme adaleti yaklaşımını benimsemek;
  - (v) Toplulukların kendi hava, toprak ve su kaynaklarını izlemeleri için kapasiteler geliştirmek ve bu çabalara doğum ve yenidoğan sağlığı hizmet sağlayıcıları ile diğer aktörleri dahil etmek;
  - (vi) Toksinlerin cinsel ve üreme sağlığını nasıl etkilediğini, gruplar arası eşitliği ve yenidoğanların, çocukların ve gelecek nesillerin sağlığını nasıl değiştirdiğini incelemek amacıyla ülke değerlendirmeleri yapmak;

- (vii) **Hükümetler ve uluslararası organizasyonlar tarafından finanse edilen tüm toksin araştırmalarının cinsiyet ve yaşa göre ayrılmış sonuçlar sunmasını sağlamak ve mümkün olduğunda en çok etkilenen toplulukları sürece dahil ederek fayda sağlamalarını temin etmek;**
- (viii) **Toplumsal cinsiyet çeşitliliğine sahip azınlık olarak nitelendirilen gruplar tarafından yürütölen aktivistler ve organizasyonlarla yakın iş birliği içinde, toksinlerin toplumsal cinsiyet çeşitliliği üzerindeki etkileri hakkında araştırmaları finanse etmek;**
- (ix) **Zararlı maddelerin, kadın, erkek ve interseks bireyler üzerindeki üreme dışı sağlık etkileri üzerine araştırmaları finanse etmek;**
- (x) **Toplum temelli organizasyonlar tarafından yapılan araştırmalar dahil olmak üzere, zararlı maddelerin neden olduğu kültürel cinsiyet etkilerini daha iyi anlamak ve iletişim kurmak için araştırmaları desteklemek ve bu etkenlerin politika yapımı üzerinde etkili olmasını sağlamak;**
- (xi) **Bakım işleri, engellilik ve toksinlerin nasıl keşiştiğini daha iyi anlamak ve gerekli sosyal destekleri geliştirmek için araştırmaları finanse etmek;**
- (j) **Topluluklar, engelli bireyler ve bakım verenler için desteği iyileştirmek;**
- (i) **Toksinler nedeniyle zarar gören insanlara, yaşam süresi boyunca, kültürel olarak uygun ve güçlendirici bir şekilde bakım sağlamak üzere, en çok etkilenen topluluklardan gelen sağlık çalışanlarının yeterli kaynaklarla donatılmasını sağlamak;**
- (ii) **Toksin maruziyetleri konusunda uzmanlaşmak isteyen etkilenen topluluklardan sağlık çalışanlarını desteklemek;**
- (iii) **Kadınlar ve diğer bireylerin bakım işleri için ücret almalarını ve hayatlarındaki bakım ihtiyaçları için daha iyi seçeneklere sahip olmalarını sağlamak;**
- (iv) **Toksinlerin neden olduğu toplumsal cinsiyete dayalı zihinsel sağlık, kültürel ve ruhsal sonuçları kabul etmek ve bu ihtiyaçları karşılamak için kaynak sağlamak;**
- (v) **Üreme sağlığı haklarının ihlalleri için yargı süreçlerine ve tazminatlara erişimi kolaylaştırmak, dinamik ispat yükü gibi kanıt üretimini kolaylaştıran önlemleri içermek;**

(k) Uluslararası anlaşmaları güçlendirmek ve uygulamak, bunlara devam eden antlaşma müzakerelerinde cinsiyetle ilgili etkin bir dil eklemek:

(i) Deniz ortamı dahil plastik kirliliği;

(ii) İş ve insan hakları;

(iii) Pandemi önleme, hazırlık ve müdahale.

119. Özel Raportör, anne ve çocuk sağlığı veya cinsel ve üreme sağlığı ve hakları alanında çalışan uluslararası organizasyonlara şunları önermektedir:

(a) Temiz, sağlıklı ve sürdürülebilir bir çevre hakkının üreme sağlığı ve haklarının temel bir bileşeni olarak önemini tanımak ve iletmek;

(b) Hükümetlerin toksinlerle ilgili politikalarını, uygulamalarını ve yasalarını, özellikle üreme ve diğer cinsiyete dayalı zararlara ilişkin olarak iyileştirmek için kaynakları harekete geçirmek;

(c) Cinsel ve üreme haklarına yönelik tüm engelleri, çevresel olanlar dahil, ele alan ve çoklu, birbiriyle bağlantılı ve bileşik ayrımcılık biçimlerini ortadan kaldıran bir üreme adaleti yaklaşımı benimsemek.

*Metnin orijinaline ulaşmak için:

<https://documents.un.org/doc/undoc/gen/n24/210/45/pdf/n2421045.pdf>